

Предраг М. Видановић

виши архивиста

Историјски архив у Пироту

prmvidanovic@gmail.com

КОНФИСКАЦИЈА ИМОВИНЕ „НАРОДНИХ НЕПРИЈАТЕЉА” У ГРАДУ ПИРОТУ

Апстракт: Да би се остварио социјалистички поредак након Другог светског рата по узору на Совјетски Савез и створила материјална основа, односно нови облик својине, неретко је бивао погажен основни принцип хуманости – право на живот.

Социјалистичко-комунистички поредак у изградњи, формирајући материјалне основе, доноси читав низ законских аката, а најважнији су закони о конфискацији, аграрној реформи и национализацији. Тема овог рада је конфискација имовине такозваних „народних непријатеља” у граду Пироту, а као парадигме случаја наведена су три примера.

Панта Вељковић, трговац из Пирота, осуђен је на казну принудног рада у трајању од годину дана, губитком грађанске части током две године и одлучено је да му се конфискује део имовине зато што је на свом тавану прикрио двеста килограма шећера и није хтео да га пријави надлежним властима, мада је знао какве су последице непријављивања робе.

Светозар Мисирлић је био потомак велике и цењене варошке породице, успешни хотелијер и председник општине, човек необичног кова и плаховите нарави, контроверзна личност у пиротској чаршији прошлог века. Његово име код Пироћанаца најчешће асоцира на дрворед липа на Нишавском кеју, али и на страшно погубљење без суда од стране комунистичке власти у Пироту током септембра 1944. године.

Димитрије Младеновић Мита Гага један је од најзначајнијих Пироћанаца из прошлог века. Пиротски трговац и индустријалац, сенатор и народни посланик у Краљевини Југославији. Оснивач је фабрике „Тигар” и хидроцентрале „Темац”. Комунистичка власт га оптужује за сарадњу са окупатором током рата, проглашен је кривим и осуђен на смртну казну, која је после жалбе преиначена у затворску робију на десет година. Пресуда је подразумевала и конфискацију имовине, чиме је његов удео у власништву над „Тигром” и хидроелектраном „Темац” прешао у руке државе.

Кључне речи: конфискација, народни непријатељ, Пирот, Други светски рат, социјализам, Панта Вељковић, Светозар Мисирлић, Димитрије Младеновић.

„Дивље чишћење”

Ослобођење српских градова у рану јесен 1944. године њиховим житељима донело је радост, али и страх. Радост је, несумњиво, изазвало само ослобођење, тј. коначни крај мукотрпне окупације, а страх је условила неизвесност по питању понашања нове комунистичке власти. Убрзо се показало да је тај страх био оправдан, пошто је успостављање „народне власти” било праћено револуционарним терором, у ком су страдали, у првом реду, носиоци културног, политичког и јавног живота у окупираној Србији, као и припадници и симпатизери супарничког, пораженог монархистичког покрета отпора.¹

Још током Народноослободилачког и грађанског рата јавила се потреба да се примена насиља правно регулише и утемељи. Таквим документима се могу сматрати акти попут Фочанских прописа (фебруар 1942.) или тзв. Крајински документи, у којима се први пут јавља израз „непријатељ народа”. Том квалификацијом обухваћени су сви који су на било који начин служили окупатору, затим се односио на „шпијуне, издајнике, плаћенике, непријатељске агенте, саботере и паничаре” и на дела која су била у надлежности народноослободилачких одбора. У наведеним документима дефинисани су организација и рад војних судова.²

Победом револуционарних снага над фашизмом, колаборацијом и снагама легализма у Србији с јесени 1944. године отворена је могућност Комунистичкој партији Југославије (КПЈ) да крене у брзи, радикални и свеопшти друштвени преображај по совјетском моделу. То је значило ликвидацију парламентарне демократије у политичком животу, тржишне економије и приватно-својинских односа у привреди, као и потпун надзор партијске државе над културним и друштвеним животом. Репресивне методе (законске и ванзаконске) биле су у функцији што бржег остваривања назначених циљева, а спроводили су их партијско-државни органи (војска, ОЗН-а, судови, тужилаштво). Сламање наслеђених друштвених, економских и политичких структура вршено је у више етапа.

1 М. Гулић, *Југословенска држава 1918–2006. Од Прводецембарског акта до Мајског референдума*, Београд, 2023, 553.

2 С. Цветковић, *Између српа и чекића. Књига прва: Ликвидација „народних непријатеља” 1944–1953*, Београд, 2019³, 93.

У периоду обнове 1944–1948, у време успостављања и учвршћивања власти, најпре су се дешавала тзв. дивља чишћења (вансудски прого-ни и стрељања), а потом елиминисање политичких и класних непријатеља кроз оптужбе за широко дефинисану колаборацију или нечасно држање у рату (судови части). Касније, разбуктавањем хладног рата, политички процеси се везују за шпијунажу у корист западног империјализма или пак привредну саботажу петогодишњег плана. Значајну улогу у свему имао је, пре свега, Закон о заштити народа и државе, усвојен августа 1945. године.³

Такозвано Одељење за заштиту народа – Озна, која је представљала политичку полицију, била је средство контроле не само целог друштва, већ и саме партије. У њеном устројству од јесени 1944. године било је усвојено совјетско правило „покривања”, по којем је на десет становника био распоређен један агент Озне. Одељење Озне за Србију формирано је у јуну 1944. године на Вису и за начелника је постављен Слободан Пенезић Крцун. Основне организационе јединице „мача револуције”, како су је називали, била су опуномоћства, која је Озна организовала постепено на територијама које је освајала на нивоу округа при Команди подручја, док се у средишту среза, при Команди места, постављао повереник Озне, који је често био и члан народног одбора. До краја 1944. године мрежа Озне је прекрила Србију, а опуномоћства су прерасла у окружна одељења.⁴ Предраг Бошковић Павле, пиротски партизански првоборац и члан Окружног комитета Партије, постављен је за начелника Опуномоћства заштите народа Пиротског округа и XIII корпуса Народноослободилачке војске Југославије (НОВЈ).

Ове службе су свуда биле очи и уши новог режима, радиле су у функцији владајуће коминистичке партије, чије су директиве биле за њих закон. Оваква обавештајно-безбедносна организација стварала је латентну дозу свеопште несигурности, сумњичења и доушништва. На другој страни, рад ових служби помогао је да се комунистичка власт избори са унутрашњим противницима у првих неколико послератних година и на тај начин партији на власти и њеном лидеру обезбедио је сигурну и неузнемиравану владавину.

3 Исто, 98.

4 О. Драгишић, *Комунистичко освајање власти на Балкану 1944–1947. Румунија, Бугарска, Југославија*, Београд, 2023, 510–511.

Овлашћења припадника Озне била су готово неограничена. Њен официр је у неким ситуацијама могао да ограничи или одузме грађанину многа права до хапшења и кажњавања. Многи припадници безбедности нису могли да се одупру искушењима која се јављају када се има превише власти у рукама.⁵

Револуционарни терор нових југословенских власти ступа на сцену још у септембру 1944. године, и то у свом ваниституционалном руху, тзв. дивља чишћења, којима су људи углавном убијани без суда или после тајновитих и фарсичних суђења. Процес ликвидације „народних непријатеља” одвија се кроз оптужбе за ратне злочине и колаборацију. Иако је било случајева у којима су оптужбе за колаборацију или ратне злочине биле на месту, у великом броју се радило о бруталном револуционарном терору против пораженог или класног непријатеља, а неретко и о личној освети или специфичном начину за стицање добити. Дивља чишћења су махом вршена под окриљем ноћи, у околностима где је земља и даље била у рату и само делимично ослобођена. На мети револуционарних власти нашао се, у првом реду, предратни грађански слој: политичари, чиновници, лекари, трговци, индустријалци, занатлије, свештеници, имућнији сељаци, те они који су у међуратном или ратном периоду били утицајни и чије име је нешто значило, а да нису били комунистичких уверења.

Према непотпуним подацима, само на простору Србије убијено је 59.912 људи. Од тог броја, око 33.000 је ликвидирано на 211 познатих локација, око 24.000 је страдало у логорима, а око 2.800 лица је убијено после изречених судских пресуда. Сва та погубљења нису била плод некакве постокупационе анархије или продукт самовоље појединца, већ су представљала реализацију плана нових југословенских власти да се, у првим данима по ослобођењу, обрачунају са свима које су сматрали непријатељима, као и да највећи део тог посла обаве док рат још није завршен, тј. пре него што прораде судови и држава добије потпуне контуре. У таквим околностима, хиљаду људи је убијено само зато што су имали другачије политичке погледе, што су располагали одређеним богатством или су се једноставно замерили некоме коме је победа у грађанском рату и припадност КПЈ дала осећај моћи. Људи су хапшени према унапред припремљеним списковима, ислеђивани уз тортуру, а затим без суђења

5 Б. Димитријевић, *Грађански рат у миру, Улога армије и службе безбедности у обрачуна са политичким противницима Титовог режима 1944–1954*, Београд, 2003, 15–21.

убијани на тајним локацијама – у шумама, јаругама и парковима. Трагови злочина су уклањани, а понекад су накнадно састављане некакве пресуде или јавно објављивани спискови стрељаних, на којима су невини људи стављани у исти кош са правим колаборантима, чиме су и после смрти компромитовани.⁶

Револуционарне власти су близу Пирота, у месту Барје, тачније на Костином мосту, почели са својим „дивљим чишћењем”.

У првим данима ослобођења Пирота, у септембру 1944. године, без суђења, без пресуда или каквог извештаја, са групом од десетак Пироћанаца и мештана околних села, у строју за стрељање нашао се и Светозар Мисирлић Мисирлија.⁷

Светозар Мисирлић (1885–1944)⁸ потиче из велике и цењене пиротске породице, био је успешни хотелијер, председник општине, човек необичног кова, плаховите нарави. Било је оних који су га жестоко оспоравали, други су га изузетно ценили, а на крају је завршио као народни непријатељ за кога се не зна ни где је сахрањен. Његово име код Пироћанаца најчешће буди асоцијације на дрворед липа на нишавском кеју, али и страшно погубљење, до данас необјашњено. Бугарску окупацију Пирота 1941. године Светозар је дочекао као педесетпетогодишњак, ван токова јавних збивања у вароши. Данас нема доказа да је током рата био политички активан, а још мање да је помагао четничком покрету, што му се касније стављало на терет. Командант четничког корпуса Душан Д. Петровић Борош, кога су војници Народноослободилачке војске у јануару 1946. заробили, на саслушању у Одељењу за заштиту народа за пиротски округ код иследника Матеје Матејића ниједном речју није споменуо (а друге сараднике је именовао) да је са његовим покретом сарађивао Светозар Мисирлић. Ово сведочење је дошло касно.⁹

Команда места и припадници Озне су готово одмах по ослобођењу кренули у хајку на доказане и проказане народне непријатеље, који су преко ноћи хапшени и процесуирани. До данас је остала непознаница зашто се међу ухапшенима током „дивљег чишћења” у Пироту нашао Светозар Мисирлић. Из каснијих сведочења сазнајемо да су пензионера

6 М. Гулић, *Југословенска држава 1918–2006*, 553.

7 Н. Ђирић, *Зле судбине*, Пирот, 2006, 112.

8 Види: Д. Лазаревић, *Председници градске општине Пирот 1918–1941*, Пирот, 2022, 65–72.

9 Н. Ђирић, *Зле судбине*, 129.

Бранимира Пејчића, његовог оца Милована, Светозара Мисирлића и још десеторо ухапшених под окриљем ноћи припадници Озне одвели из притвора у место Барје и стрељали. Посебно зверски су се односили према Мисирлићу, којег нису адекватно ни покопали, већ су му ноге оставили изнад земље како би их глодали пси и остале животиње.¹⁰ О местима где су ти побијени људи сахрањени ни до данас нема никаквих информација, а нису заведени ни у књигу умрлих за ту годину, нити су породице смеле да њихово име стављају на породичне споменике. На великој гробници фамилије Мисирлић на Тијабарском гробљу у Пироту заиста нема Светозара нити било каквих података о његовој смрти.

То није био крај мукама које су снашле породицу Светозара Мисирлића. Наредбом Народног одбора у Пироту од 15. јануара 1945. године формирана је комисија за конфискацију комплетне имовине, покретне и непокретне, покојног Светозара Мисирлића. Из сачуваног записника се види да је породици заплењено све, од чивилука, шерпи и покућства, па до старе куће у Југовићевој улици, те њиве и воћњака у месту Жуково.

Тиме „комунистичка правда” није била задовољена, па је Градски народни одбор Пирот 25. септембра 1945. године донео решење којим се Христини Мисирлић, удовици Светозара Мисирлића, одузима бирачко право, уз образложење да је са својим стрељаним супругом помагала издајничкој организацији Драже Михаиловића и да се после ослобођења није ничим рехабилитовала, већ је и даље непријатељски настројена према народној власти.¹¹

Ова прва „дивља чишћења” добила су епилог након трагичне и неразјашњене погибије Предрага Бошковића Павла, тадашњег начелника Озне, омиљеног у народу јер се наводно опирао безразложном прогону људи. Пирот је постао сабирни центар у који су доспели многи заробљеници. Павле је убијен у ноћи између 1. и 2. новембра 1944. године, на његовом радном месту, у згради изнад затвора. Погибија Предрага Бошковића Павла је од тренутка када се десила па до данас привукла највећу пажњу локалне јавности. То се може приписати можда и најбизарнијим околностима које су пратиле „чудно” убиство истакнутог првоборца Предрага Бошковића Павла, начелника Озне Пиротског округа. На питање да ли је то био несрећни „случај”, како је догађај зва-

10 Н. Ђирић, *Стравична ликвидација Мисирлије у Барју*, Слобода, 15. март 2003, 11.

11 Историјски архив у Пироту (=ИАПи), Скупштина града Пирота, Решење Градског народног одбора, бр. 404-25 од 25. септембра 1945.

нично и представљен, или је реч о промишљеној намери да се уклони још један угледни првоборац из пиротског краја, данас је немогуће одговорити. Званично се Бошковићева смрт десила у згради Озне током сукоба заробљених четника са стражарима. Према истрази, Бошковићева канцеларија се налазила поред затвора, из ког је један од затвореника покушао да побегне тако што је угасио светло и скочио кроз прозор, а за њим су кренули и остали. Стражари су почели да пуцају, на шта је Предраг Бошковић истрчао из своје канцеларије, стао код прозора кроз који су четници покушавали да побегну, те је у општој пометњи и пуцњави изгубио живот.¹² Ова наивна и траљава, а ипак званична верзија догађаја никада није прошла као валидна међу Пироћанцима, што је изазвало сумњу јавности одмах по убиству. Временом је у чаршији почела да кружи и друга верзија приче, по којој је Павла Бошковића, приликом спречавања бекства групе приведених четника, из аутомата убио курир, који је у ходнику чувао стражу. Ову верзију износио је и Никола Ћирић у пиротском недељнику *Слобода* из 1991. године. У истом чланку аутор преноси и сумњу Бошковићевог брата Александра, који наводи да ни отац ни фамилија никада нису добили званични извештај, нити саопштење о погибији члана своје породице. Александар Бошковић је изражавао сумњу у ову верзију и због невероватног податка да је стражар испалио цео шаржер из аутомата од 72 метака, а да су зрна погодила само Павла и, наводно, у ногу још једног четника. Додатну сумњу у званичну верзију догађаја подгревала је и чињеница да су тројица четника, који су покушали да беже, исте ноћи убијени, па није било сведока који су могли о свему што се десило непристрасно да сведоче.¹³ Свакако да постоји могућност да је ово заиста био „несрећан случај”, али недостатак доказа и истражних радњи након убиства наводе на помисао да је Предраг Бошковић страдао под необичним и врло сумњивим околностима.¹⁴

Овај догађај је према неким тумачењима био окидач за масовно стрељање на локацији Барје. Људи су хапшени и довођени у Пирот, тачније у зграду тадашње Ћилимарске школе, у којој је касније био интернат

12 Б. Николов и др., *Наши пали, биографије палих бораца пиротског краја*, Пирот, 1967, 54.

13 Н. Ћирић, *Убиство команданта Озне (2), ОЗНА се свети*, Слобода, бр. 1908, 9. март 1991, 6.

14 П. М. Видановић, *Судбина појединих пиротских првобораца из Другог светског рата*, Зборник радова са научног скупа поводом 80 година од ослобођења Пирота у Другом светском рату, ур. А. Животић, Пирот, 2025, 238–239.

Учитељске школе. Одатле су, везивани по двоје, ишли на саслушање у зграду затвора и коначно на губилиште. Рафали су одјекивали скоро сваке ноћи, а свака од група је копала раке за ону која ће тек пристићи. Стрељања су извршавана углавном ноћу, а мештани околних насеља су се наслушали рафала.

У месту Барје, тачније на Костином мосту, у јесен 1944. године револуционарне власти стрељале су више стотина четника, углавном мобилисаних који месец раније, као и остале народне непријатеље. Реч је о људима из околине Лесковца, Власотинца, Сурдулице и Црне Траве који су живота лишени без суђења, на основу обичног исказа и само зато што су припадали супротној страни, највише из села Велика Сејаница код Грделице, чак педесет младића, тек мобилисаних у јесен 1944. године у Равногорски покрет. Било је ту и Пироћанаца, али и заробљеника из суседне Бугарске, углавном питомаца-домобрана Независне државе Хрватске, која је била у пакту са земљом наших источних суседа.

Стрељање Лесковчана и њихових земљака из Ораовице, Дадинца, Јастрепца, Грделице, Палојца и многих других места овог дела Србије у осамдесет и више километара удаљеном Пироту имало је, нажалост, и сасвим практичне разлоге. Нове комунистичке власти у Лесковцу и околини нису хтеле да прљају руке крвљу оних које познају.¹⁵

Једини писани траг о стравичним егзекуцијама које су се дешавале у околини Пирота на јесен 1944. године пружа Списак стрељаних и убијених у Србији након 12. септембра 1944. године, који је саставила Комисија за откривање тајних гробница, а састављен је на основу грађе Архива Србије и Безбедносно-информативне агенције. Књига стрељаних број 53, која се односи на простор југоисточне Србије, садржи списак од 390 стрељаних и убијених лица, од чега су 52 из Пирота и пиротских села. Од 390 стрељаних и убијених са поменутог списка, њих 259 је ликвидирано у околини Пирота.¹⁶

Институционални терор

Свакако да процес „дивљег чишћења” током првих месеци по ослобођењу није био само спонтан и анархичан излив беса и освете у ратним и постратним условима, већ у великој мери фаза планске етапне револуције.

15 С. Цветковић, *Између српа и чекића*, 208–210.

16 М. Манић, *Равногорски покрет у округу пиротском*, Пирот, 2012, 119.

Тек крајем 1944. и почетком 1945. године стижу први сигнали од највиших званичника Озне да овакву праксу треба напустити и прећи на институционализовани облик репресије према народним непријатељима.

Гоњење непријатеља раволуције и колаборациониста у новој фази требало је да преузму судови (војни, народни и судови части) уз помоћ Озне и Државне комисије за суђење ратним злочинцима и сарадницима окупатора. Озна је ипак наставила да врши погубљења по својим недоследним критеријумима све до краја 1945. године, када је, наводно, на седници Централног комитета Тито узвикнуо: „Доста са свим тим смртним казнама и тим убијањем. Смртна казна нема више никакво дејство!” Престанак ликвидације без суда се, дакле, не објашњава чињеницом да је то злочин или разлозима хуманости, већ је последица узнемирености у народу и партијских интереса.¹⁷

У историјском развоју Југославије веома је битан период успостављања новог друштвено-економског и политичког уређења после Другог светског рата, и то по узору Совјетски Савез, прву социјалистички уређену земљу. Да би се остварио, социјалистички поредак је морао да створи материјалну основу, односно нови облик својине и нове односе. Идеолошка позадина лежи у теорији социјализма као праведног друштва које се заснива на: друштвеној једнакости, праведнијој расподели, новом моралу који почива на заједништву, укидању приватне својине и, уместо тога, подржављењу својине. Укидање најамног рада, брисање економских разлика, превладавање свих видова отуђења човека вредности су дубоко хуманистичког и демократског концепта социјалистичког друштва.

Иза тих хуманих полазишта и у почетку добрих намера у остваривању задатих замисли, широко прихваћених међу становништвом, смрвљена је индивидуа и погажени су основни принципи хуманости: право на живот, у најширем смислу, и право на својину.

Начин формирања матријалне основе будућег поретка и изградња нових односа трајао је релативно кратко, од 1944. до 1946, а у целости је довршен доношењем другог по реду Закона о национализацији 1948. године. У том периоду усвојен је читав низ законодавних аката, а најважнији су закони о конфискацији, аграрној реформи и национализацији. На основу ових закона и неких других прописа, у рукама државе нашло се 80% приватног власништва, од индустријских предузећа и рудника,

17 С. Цветковић, *Између српа и чекића*, 273–274.

новчаних завода, трговина на велико, земљишних поседа, до приватних кућа и окућница.¹⁸

У овој фази институционалног револуционарног терора, идеолошка разрачунавања су се одвијала кроз јавне судске процесе пред војним судовима, судовима за заштиту националне части или цивилним судовима. *Уредба о војним судовима*, донета 24. маја 1944. године, представљала је једини правни пропис на којем су се темељила сва суђења у последњим ратним и првим поратним месецима, па су војни судови спроводили поступак и у војним и цивилним стварима. Њом су дефинисана најтежа кривична дела, војни злочини, а одрежен је и термин „народни непријатељ” за грађанина који је на било који начин помагао непријатељима, слабио моћ и наносио штету народноослободилачкој борби. Широка дефиниција и неодређеност кривичних дела, драконски систем казни, које нису биле прописане за појединачна кривична дела, већ је било препуштено судовима (под потпуном контролом партије) да процене и одреде казну за сваки појединачни случај, отварале су могућност злоупотребе.¹⁹

Темељ нове социјалистичке државе почивао је на државној својини. Процес измене својинских односа отпочет је спровођењем конфискације, као револуционе мере, која из економског живота елиминише највећи део буржоаског слоја. Њихова имовина прелази у руке државе изрицањем казни по разним законским основама, проглашавајући појединце за ратне злочинце, народне непријатеље, ратне профитере, привредне саботере, шпекуланте и др.

Доношењем читавог низа законских прописа започета је интензивна кампања и елиминација тзв. народних непријатеља, и унутрашњих и спољних, који су били не само против Народноослободилачког покрета, већ уопште против друштвено-економског и политичког система, који је тек требало фактички да се институционализује. Најсигурнији начин да се тај грађански слој искључи из активног друштвеног живота била је политичка и економска елиминација. Конфискација као вид казне вршена је у кривично правном поступку и била је „спорадична” казна у законима јер су главне биле лишавање слободе до изрицања смртне

18 С. Радић, *Конфискација имовине у Ваљевском округу 1944–1946*, Ваљево, 2002. 7.

19 С. Цветковић, *Између српа и чекића*, 93.

казне, принудни рад, затим одузимање политичких, грађанских и осталих права.²⁰

Из свега реченог може се закључити да је држава добар део имовине стекла конфискацијом.²¹

Конфискација имовине

Конфискација имовине је примењивана на она лица која су „услед или у вези нечасног држања за време окупације стекла имовину”, док је прогонство требало да буде казна за лица чији би „даљи боравак у том месту или подручју био штетан по јавне интересе”. Конфискација имовине била је дефинитивно омогућена *Законом о конфискацији имовине и о извршењу конфискације*, донетом 9. јуна 1945. године. Конфискацију је спроводио онај средњи народни суд на чијем се подручју налазила имовина коју је требало одузети. Уколико се имовина налазила на подручју више средњих народних судова, сваки је од њих спроводио конфискацију на свом подручју, и то на основу одлуке суда који је донео пресуду.

На подручју Нишавског среза мере конфискације имовине изречене су већем броју лица. Под ударом овог закона међу првима се нашао Димитрије Младеновић Мита Гага, један од оснивача и сувласника фабрике гума „Тигар” и утемељивач привредног развоја пиротског краја.²² Димитрије Младеновић Мита Гага²³ био је један од најзначајнијих Пироћанаца из прве половине двадесетог века. Током друге половине двадесетог века лик и дело Мите Гаге били су препуштени забораву, презиру и ниподоштавању. Његово је име у јавном говору постало симбол поражене епохе, трулог капитализма и грађанског Пирота, који је „капи-тулирао” по уласку комуниста у варош на јесен 1944. године. Мита Гага рођен је 9. октобра 1886. године у старопланинском селу Топли До. Био је треће дете Николе и Јелене Костић. Пракса уписивиња презимена по имену оца тада је још увек важила, па су родитељи Мите Гаге уписани као Костићи, по Кости Гаги. Крајем деветнаестог века та се традиција мења, а породица узима презиме Младеновић као успомену на Младена Гагу, који је око 1800. године утемељио фамилију и подигао кућу од чврстог

20 С. Радић, *Конфискација имовине у Ваљевском округу 1944–1946*, 19–20.

21 *Исто*, 21–26.

22 Т. Г. Панајотовић, *Пирот кроз векове, друга књига (1944–2000), прилози за проучавање историје пиротског краја*, Пирот, 2016, 23–30.

23 Д. Лазаревић, *Председници градске општине Пирот (1918–1941)*, 123–135.

материјала у Топлом Долу. Још као дечкић, Мита се одликовао бистрином и склоношћу ка трговини пратећи свога деду Косту. Ту Митину карактеристику промућурни деда Коста хтео је да потпуно изгради, па га 1900. године шаље на школовање у Солун, где је похађао Трговачку академију. По жељи свога деде, Мита је одабран да испред породице Младеновић наследи успешан трговачки посао који је Коста Гага развио на релацији Топли До – Пирот – Софија – Солун – Александрија – Цариград. Трговина живом стоком, кожом, вуном и качкаваљем у фамилији Младеновић у то време је већ имала вишедеценијску традицију. Након двогодишњег школовања у Солуну, одлази у Лајпциг на Трговачку академију. Због језичке баријере, али и германског менталитета који је младом Мити био стран, након годину дана враћа се у своје село.

Након повратка у Топли До 1903. године, Димитрије се посветио развоју трговачког посла, али и стварању породице, оженивши се мештанком Младеном. Сада већ афирмисани трговац са солидним иметком, Мита Гага се 1908. године сели у Пирот, након што је подигао велику кућу поред Градашничке реке, на просторном плацу где је касније изградио и погон фабрике „Тигар”. Своју селидбу успео је да искористи за нове пословне кораке, те је почео да развија посао штављења овчијих и говеђих кожа у табанама на Градашничкој реци. Готово целокупна производња била је извозно оријентисана ка тржишту Бугарске и Грчке. Пословни подухват тога времена свакако је било извоз пиротског качкаваља у САД преко луке у Солуну. Како је био у питању велики и ризични подухват, Мита Гага је, не препуштајући ствари случају, свој товар осигурао код престижног енглеског „Лојда”, у случају да се током вишенедељне пловидбе Медитераном и Атлантиком деси нешто непредвиђено. Иако Мита Гага није доживео најблиставије тренутке америчко-пиротске трговине качкаваљем из седамдесетих година двадесетог века, није претерано рећи да је ту причу покренуо и удахнуо јој живот окупљајући око себе и остале произвођаче и трговце пиротским качкаваљем.

Улазак Димитрија у политику далекосежно је утицао на његов статус у друштву, али и на пословне пројекте. По наговору Петра Христића, тадашњег председника пиротске општине, Мита постаје члан Народне радикалне странке 1910. године. Када је једном постао радикал, Мита Гага се тих политичких уверења држао до краја и временом је постао најважнија политичка фигура те странке у пиротском крају.

Политичку и пословну каријеру прекидају Балкански ратови, када се Мита Гага добровољно јавио у војску и био распоређен у службу

интендантуре нишке војне области. Војевање у балканским ратовима за Димитрија је било велико искушење, које му је донело личну трагедију због погибије његовог млађег брата Петра, али и медаљу за храброст исказану у Брегалничкој бици. Ратни дани настављени су и током Првог светског рата у оквиру Друге армије Степе Степановића, са којим је прошао све фазе рата, од битака у Србији, преко Албанске голготе, па до Солунског фронта и његовог пробоја. У родни крај Младеновић се вратио овенчан са још две медаље – Златном медаљом са Карађорђевоом звездом и Медаљом за верност краљу и отаџбини.

Послератне године донеле су Димитрију успехе у пословној сфери и доминантно оријентисан на трговачке послове извозног карактера, Мита Гага је тих година ушао у друштво најбогатијих људи, не само у Пироту, већ и шире. Упоредо са економском, расла је и његова политичка снага, па га редовно налазимо међу општинским одборницима, члановима разних комисија, међу акционарима, покровитељима и на готово свим местима где се дешавало нешто важно. Круна његове политичке каријере свакако је победа на парламентарним изборима 11. децембра 1938. године, када је као кандидат Југословенске радикалне заједнице изабран за народног посланика Народне скупштине Краљевине Југославије. Непуних годину дана касније, на изборима 12. новембра 1939. године, изабран је и за сенатора на владиној листи у Моравској бановини. На месту сенатора Краљевине Југославије Димитрије је остао до 1. априла 1941. године, када је Сенат распуштен указом краља Петра II Карађорђевића.

Некако се поклопило да се са политичким узлетом Мите Гаге дешавало и ширење његове пословне стратегије ка индустријском сектору, који је за пиротске услове био скоро неразвијен. Визија Димитрија Младеновића да покрене фабричку производњу гумених опанака по свој прилици је дошла као последица анализе тржишта и проицљивости његових партнера у том послу Ење Пантева из Бугарске и браће Цекић из Пирота. Спој трговачког умећа Мите Гаге, искуства Цекића у изради опанака и Ење Пантева са машинама за гумарску индустрију отворио је ново поглавље у привредном развоју Пирота и околине. Поменута тројка је 15. фебруара 1935. године потписала уговор о партнерству, а убрзо је стигла и дозвола Министарства трговине и индустрије којом је одобрен рад Индустријске радионице „Тигар” Димитрија Младеновића и компањона.

Раст производних капацитета фабрике „Тигар” у касним тридесетим годинама прошлог века родио је код Димитрија још једну визионарску идеју, везану за снабдевање погона, али и читавог града електричном

енергијом. Термоцентра у Пироту више није могла да задовољи потребе домаћинстава за струјом, а камоли озбиљног индустријског постројења. Тандем Младеновић–Цекић био је спреман за амбициозни подухват изградње хидроелектране. После процене хидрокапацитета река Нишаве и Темштице, тим ангажованих стручњака на челу са чувеним инжењером Миладином Пећинарем, коме су помагали инжењери Аћим Стевовић и Душан Зарић, донео је одлуку да се будућа хидроелектрана гради у кањону реке Темштице. Дозвола за градњу је добијена 9. јуна 1939, а пуштена је у пробни рад 12. априла 1940. године.

Априлски рат 1941. године Мита Гага је дочекао у родном месту. У преподневним сатима 8. априла 1941. године у варош су продле трупе Друге немачке оклопне дивизије. Сва власт, војна и цивилна, припадала је команданту града. После три дана пљачке и отимања, командант града мајор Шулце Лангеман Ернст Лудвиг (Ernst Ludwig Schulze Langemonn) позвао је Божидача Ристића за тумача, пошто је овај одлично говорио немачки језик.²⁴ Дан после овог разговора образована је општинска управа. За председника општине постављен је Димитрије Младеновић Гага, чија је функција била само формална, а за првог потпредседника је постављен Бождар Ристић, који је као познавалац немачког језика заправо вршио сву власт. Ову позицију Ристић је користио, у границама својих могућности, да што више помогне уплашеном и збуњеном пиротском становништву. У Општинској управи били су још и Цветан Даскаловић; Милутин Ђурић, трговац из Пирота; Милутин Манчић, трговац из Пирота; Јован Цекић, индустријалац из Пирота и Божидар Јовановић, трговац из Пирота.

Немци се у Пироту нису дуго задржавали, већ 29. прила су Пирот и Нишавски срез ушли су у састав Бугарске. Пиротски округ је новом демаркационом линијом подељен на два дела.²⁵ Бугарска власт је распустила општинску управу коју је поставила немачка команда града и на окупираној територији организована је онако како је организована и у Бугарској.²⁶

24 ИАПи, Збирка Пирот и околина у народноослободилачкој борби 1941–1945 (=ПНОБ), Изјава Божидача Ристића дата јуна и августа 1960. године.

25 ИАПи, Лични фонд Христифор Живковић Цикана (=ХЖЦ), Р. Филиповић, *Стварање и развој народне власти у току народне револуције и бугарска окупаторска власт*, рукопис, 3.

26 Види: Д. Лазаревић, П. М. Видановић, *Пирот у Другом светском рату II*, Пирот, 2024, 19–22.

Стварна улога Димитрија Младеновића у помагању четничком покрету данас се може тумачити искључиво на основу сачуваних бугарских извора и у њима се препознаје његов значајни допринос свему што се по том питању дешавало. Уз доктора Душана Стевчића, Мита Гага је био један од најистакнутијих помагача равногорског покрета, пре свега у финансијском смислу. Због тога је платио високу цену, са једне стране Бугарима, који су га депортовали у логор, а после ослобођења и комунистима, који су у томе нашли довољно добар разлог да га осуде и конфискују његову целокупну имовину. Иако је Мита Гага био уверен да је са ослобођењем Пирота септембра 1944. године и за њега дошла слобода, убрзо се испоставило да неће бити тако. Током ноћи 16. новембра 1944. године, у породичној кући Димитрија Младеновића упали су припадници Озне и без много објашњења су одвели пиротског индустријалца на саслушање. Био је то почетак вишемесечног малтретирања, тамновања и чекања пресуде која је пажљиво пакована за класног непријатеља. Уочи почетка суђења, скоро цео број пиротског недељника *Слобода* од 5. маја 1945. године био је посвећен „противнародном деловању Мите Гаге“. Била је то класична медијска припрема линча једног од најугледнијих пироћанаца прве половине двадесетог века. На терет му је стављено готово све што се могло искористити у оптужници, од председничког мандата на почетку окупације, сарадња са Бугарима, преко помагања четницима, па до „интелектуалног саучесника“ у убиству два истакнута партизанска борца и подстрекивања на убиство паторице људи из села Барје Чифлика.

Пошто је у медијима и чаршији већ проглашен народним непријатељем, уследило је театрално суђење Димитрију Младеновићу 21. маја 1945. године у великој сали хотела „Еснаф“. Салу је испунило више од осамсто младих комуниста, који су скандирали „Смрт издајнику Гаги!“, „На вешала!“ Својеврсна правна фарса која се тог дана дешавала није била само суђење Мити Гаги, већ и показна вежба режима пред чаршијом о томе како изгледа удар црвеног терора на некада првог грађанина Пирота. Након изречене пресуде, присутни су је са овацијама прихватили и са великим одушевљењем одавали признање суду и судијама узвикивајући: „Живела правда, живео народни суд и судије, смрт народним издајцима и тлачитељима сиротиње и радништва!“²⁷

27 ИАПи, Виши суд у Пироту (=ВСП), кут. 2, 1945, Досије Димитрија Младеновића Гаге.

Војни суд Нишке војне области – Веће код Команде Пиротског подручја – поводом оптужбе од 12. маја 1945. године против Димитрија Младеновића Гаге из Пирота, због дела из чл. 12 УВС (Уредба о војним судовима), кога брани адвокат Душан Пешуновић, на дан 21. маја 1945. године донео је пресуду: „Крив је!”

У образложењу пресуде оптуженом Димитрију се, између осталог, стављало на терет то што је одмах по окупацији Пирота од стране немачке војске пристао да буде председник општине. Занимљиве су активности које му стављане на терет, нарочито када се има на уму да је само петнаестак дана био на том положају: оптужен је да је предао списак комуниста у Пироту (а позната је чињеница да је Пирот дочекао окупацију без иједног припадника комунистичке партије); да је за тако кратко време хапсио многе људе; да је забранио да се сиротињи дели кукуруз итд. Оно ште се са сигурношћу може потврдити и доказати јесте Митина сарадња са четничким покретом, и то углавном као финансијер. Због тога је и занимљива констатација да је сарађивао са бугарским окупаторима, а већ смо напоменули да је због сарадње са четничким покретом био интерниран у Бугарски логор Крсто поље, у области града Ксанти. Очигледно је и самим тужитељима оптужница деловала „танко”, па су морали да исконструишу још једну неприкосновену лаж, те су увели нови правнички термин „интелектуални саучесник”. Наиме, Димитрије је оптужен да је учествовао у убиству партизанских бораца – Славча Дручанова „Балканског”²⁸ и његовог саборца, познатог по надимку „Кота”. Према оптужници, Мита је доставио организацији Драже Михаиловића место где се налазе именовани партизани, те су поставили заседу и ликвидирали партизанске борце. На тај начин је постао „интелектуални саучесник”. У складу са тим, проглашен је издајником народне борбе и саучесником у убиству и подстрекивању на убиство бораца за народно ослобођење. Осуђен је на смрт стрељањем, трајни губитак грађанске части и кон-

28 Славчо Дроцанов Балкански (Село Чупрене Бугарска, 1920 – Топли До, Пирот, 1943) – бугарски комуниста који је 1941. године мобилисан у војску, али је врло брзо због својих убеђења дезертирао и пребегло међу југословенске партизане. Његову главу Бугари су уценили са 300.000 лева. Био је припадник Сврљишког партизанског одреда, али је због великих проблема са реуматизмом у неколико наврата лечен и није био у могућности да борбено делује, због чега се са двојицом најближих сарадника Прокопијем Котом Ђирићем и Иваном Димитровим кретао у околини села Темска и Топли До. Погинуо је у окршају са четницима Душана Петровића Бороша.

фискацијом целокупне имовине, с тим да се приликом конфискације породици осуђеног остави минимум за издржавање.²⁹

Наравно да тужиоцима није било потребна ваљана оптужница када су имали сведоке на својој страни и када је пресуда већ донесена, а све са циљем да се конфискује фабрика „Тигар” и хидроцентрала „Темац”, пре свега, а затим и велико аграрно богатство. Током поступка у препуној сали хотела „Еснаф”, видевши да нове власти од суђења праве спектакл, поједини сведоци одбране су неприметно напуштали салу, а они који су остали нису се усудили да сведоче у корист Мите Гаге.³⁰

Поступак конфискације имовине Димитрија Младеновића почео је 9. августа 1945. године делимичном пресудом Среског народног суда у Пироту: „Да се изврши пренос у својину државину конфисковане половине осуђеног Димитрија Младеновића Гаге из Пирота на електричној централи „Темац” у Темској и Фабрике гумених производа „Тигар” у Пироту са половином свих припадака. Да се осуђеникови делови на овој имовини предају одмах Управи државних добара у Пироту на даљу надлежност. Да се судски поступак на осталој пописаној осуђениковој имовини издвоји и настави.”³¹

Пренос у државну својину извршен је најпре на основу нове пресуде, којом је конфискована Младеновићева имовина углавном на подручју Пирота – воденица, шљивар, њиве, виногради и ливаде, као и идеалне половине плаца на ком се налазе две зграде од тврдог материјала, Младеновићеве и Цекићеве викендице.³²

Пресуда од 28. септембра 1945. године односила се на конфискацији имовине углавном на подручју Топлог Дола и Темске, ливаде, њиве, баште, али и на покретну имовину из дома Младеновићевих.³³

Најзначајнији део конфисковане имовине Димитрија Младеновића била је идеална половина „Тигра”. Друга половина, која је припала браћи Цекић (Милораду и Јовану), прешла је у државну својину на

29 ИАПи, Окружни народни одбор Пирот (=ОНОП), кут. 12, Пресуда Војног суда Нишке Области – Веће код Команде Пиротског подручја, бр. 479/45 од 21. маја 1945. године.

30 Б. Костић, *Мита Гага и браћа Цекић оснивачи фабрике „Тигар”*, Пирот, 2009, 186–187.

31 *Исто*, 196.

32 ИАПи, ОНОП, кут. 12, Делимична пресуда Среског народног суда у Пироту, И-19/45 од 23. августа 1945.

33 ИАПи, ОНОП, кут. 12, Пресуда Среског народног суда у Пироту, И-19/45 од 28. септембра 1945.

основу Уговора о поклону, начињеном пред Среским судом у Пироту 10. октобра 1945. године. У атмосфери страха и стрепњи за личну безбедност и судбину породице након изречене смртне казне Димитрију Младеновићу, Цекићи су без отпора прихватили сугестију да своју половину „Тигра” поклоне држави. По познатој методи изнуђивања „добровољних одлука”, карактеристичној за полицијске државе, у кућу Цекића долази предратни службеник „Тигра” са „пријатељским” саветом да свој део фабрике поклони држави и да на тај начин избегну хапшење и робијање.

После тог договора, јавни тужилац Округа пиротског је Решењем од 3. јуна 1944. године обуставио кривични поступак гоњења против окривљених Милорада и Јована.³⁴

По изрицању пресуде, Мита Гага је из Пирота пребачен у нишки војни затвор, где је требало да сачека извршење смртне казне. Међутим породица се није помирила са том чињеницом, те је Душан Зарић, зет Мите Гаге, користећи свој ауторитет и познанство са Кочом Поповићем, намеравао да тражи ревизију монтираног судског поступка. Детаљи око тога нам нису познати, али је епилог био ангажовање Моше Пијаде, тадашњег министра правде, који је наложио понављање суђења. Војни суд нишке војне области је 12. јуна 1945. године преиначио првобитну пресуду и донео нову – да се Димитрије Младеновић осуђује на десет година затвора и конфискацију имовине. На тај начин је Мита Гага спасен стрељања, али не робије и одузимања имовине.³⁵

Иако је породично богатство, деценијама стварано, преко ноћи изгубљено, породица Младеновић је наставила да се бори за помиловање Мите Гаге. Молба да се његова затворска казна умањи доспела је напослетку пред Привремену народну скупштину Демократске Федеративне Југославије, која је 19. новембра 1945. године уважила олакшавајућу околност и скратила казну затвора са десет на пет година. Своју затворску казну Димитрије Младеновић је издржавао у периоду 16. новембра 1944. до 16. новембра 1949. године, најпре у Пироту, онда у Нишу, Сремској Митровици, а на крају и у Забели код Пожаревца. По изласку из затвора, Димитрије се ретко враћао у Пирот. Остатак живота провео је са супругом Младеном у Београду, у кући своје ћерке Наде и зета Душана Зарића. Притиснут годинама, болешћу и свиме што га је снашло,

34 Т. Г. Панајотовић, *Пирот кроз векове, друга књига (1944–2000)*, 26–27.

35 ИАПи, ОНОП, кут. 12, Пресуда Вишег војног суда Југословенске Армије бр. 980/45 од 12. јуна 1945.

Димитрије Младеновић је преминуо 11. марта 1965. године. Сахрањен је на Тијабарском гробљу у Пироту.

Конфискација имовине Панте Вељковића, трговца из Пирота, веома је карактеристичан пример односа нове власти према неистомишљеницима. Панта М. Вељковић,³⁶ познатији по надимку „Трчивелко”, рођен је 17. септембра 1889. године у Пироту, од оца трговца Мите и мајке Јордане. Био је ожењен Маријом, рођеном Поп-Митић и имали су једног сина. По свему судећи, носио је титулу хаџи и био је тутор пазарске Цркве Рождества Христовог у Пироту за време Другог светског рата.

Пре Другог светског рата имао је своју бакалско-колонијалну радњу и бавио се трговином качкаваља. Политиком се није бавио. Трговао је са фирмом „Стандард вакум Оил и компани” из Загреба која је имала филијалу у Београду, а он је био њихов заступник за Пирот. Од ове фирме је добијао бензин и петролеум.

Са својим сином је трговао качкаваљем, тако што је његов наследник боравио у Александрији и Египту, а Панта му је преко Солуна слао качкаваљ, док је за то добијао пиринач и зејтин.

За време окупације Пирота наставио је трговину са бугарским фирмама „Кооперација напред” и „Дружество петрол” из Софије. За време окупације извршио је промет од око четири или пет милиона лева.

Ослобођење је сачекао у Пироту, где је наставио са својом трговином. Међутим, ухваћен је да је на тавану своје радње сакрио осам сандука шећера или укупно двеста килограма. С обзиром на то да је био дужан да пријави вишак по наредби Окружног народног одбора, свако такво дело пријављивано је Војном суду. На терет оптужнице ставља му се и покушај подмићивања полицајца (у то време „милиционер”), који је дошао у његову радњу и вршио претрес, нудећи му пола пронађеног шећера уколико га не пријави. Оваква оптужница била је довољна Војном суду да Панту Вељковића прогласи кривим и да га осуди на казну принудног рада у трајању од годину дана, губитка грађанске части на две године и конфискацијом дела имовине, укључујући и пронађени шећер.³⁷

Наредбом команданта Пирота, а у вези са пресудом Војног суда Подручја Пирот, одређена је трочлана комисија да изврши попис непокретне и покретне имовине Панте Вељковића. Комисија се упутила према

36 ИАПи, ВСП, кут. 4, Записник са саслушања окривљеног Панте Вељковића, 25. март 1946.

37 ИАПи, ОНОП, кут. 12., Пресуда Војног суда Нишке области веће при Команди пиротског подручја од 24. маја 1944. године.

кући осуђеног и том приликом је видела како дечак излази са пуном корпом у руци. Зауостављен је и приликом претреса пронађена је запечаћена стаклена тегла, пуна папирног новца, и алуминијумска кутија. Чланови комисије су одузели корпу од дечака, а када су ушли у двориште, приметили су да је раскопавано на више места. У кући су примећени одећа и запаковани ћилими, спремни за сакривање код комшија или рођака. Том приликом извршен је попис ствари на дванаест кућаних страна.³⁸

Комисија за конфискацију имовине Панте Вељковића својим записником потврђује да је отворила две алуминијумске кутије и једну стаклену теглу, те да је у њима пронашла три златника – један већи, са натписом Ваксење Христово, потом златник са сликом Јована Претече, те још један мањи, укупне тежине 44,70 грама. Затим три златника од десет франака, један из 1851, други из 1858. и трећи из 1908. године, те уз то још један, а сви заједно су тежили 13,10 грама. Затим је пронађен стари југословенски новац у сребру, укупно 4.756 динара; бугарски новац у сребру, укупно 16.530 лева; стари југословенски папирни новац, укупно 179.300 динара; српски папирни новац, укупно 524.500 динара; пет фунти у папиру; 310 рајхсмарака у папиру и пет рајхсмарака у сребру.³⁹

Пошто је Панта Вељковић од стране Војног суда при подручју Пирот проглашен за народног непријатеља јер није пријавио двеста килограма шећера, извршена је конфискација његове имовине, и то: у Улици Краља Александра 24 (иначе централна улица у Пироту) одузета му је кућа и три дућана; дућан у истој улици, само на броју 29. У Улици Кнеза Михајла, у самом центру града, одузето му је пет дућана, повезаних са непарне стране у виду занатског центра. У Улици Југовића, која се налазила у Тијабари, одузето му је девет дућана. Укупно – кућа и осамнаест дућана у граду, све то због двеста килограма шећера.⁴⁰ Од целокупне имовине, породици Вељковић остала је кућа са магацином у Улици Кнеза Михајла број 27, дућан на Тргу Краља Петра број 80 и још један дућан у Улици Кнеза Михајла број 13, који се водио на име Пантине

38 ИАПи, ОНОП, кут. 12, Записник комисије за попис покретних и непокретних ствари Панте Вељковића од 27. фебруара 1945.

39 ИАПи, ОНОП, кут. 12, Записник Комисије за конфискацију Панте Вељковића од 1. марта 1945. године.

40 ИАПи, ОНОП, кут. 12, Команда места Пирот, Потврда бр. 2, Кбр. 1728 од 28. марта 1945.

супруге Марије. Од имања остали су им само виноград и пашњак, што заједно није било ни потпун хектар.⁴¹

Панта Вељковић, трговац из Пирота, ухваћен је у шпекулацији са шећером, није пријавио двеста килограма и због тога га је Војни суд у Пироту осудио на годину дана принудног рада и конфискацију имовине. У логору у Нишу издржао је половину казне и амнестиран је 14. августа 1945. године. Након амнестије је боравио у Пироту до 23. 12. 1945. године. Потом одлази у иностранство, тачније у Бугарску, „због слабости јер има обољење на бубрезима”. Са собом је понео један француски наполеон, један велики дукат и 170 динара ДФЈ.

У Бугарску је отишао 25. 12. 1945. године код поп Димитрија из Софије, који је служио у цркви Свети Никола у Софији. Потом је код Димитријевог оца Јевстатија, игумана у манастиру Драговенском, и тамо је провео око месец дана. За тих 25 дана у манастиру платио је 1.400 лева. Након тога враћа се у Софију код рођака Александра Колевића, те код њега борави 15 дана, код рођака Венелина Вацова проводи око пет дана, а након тога проводи дан код Бориса Вацова. Потом се враћа у цркву Света Софија, где га дочекује Димитрије са својим рођаком у цивилу, по свему судећи полицајцем. Пошто су константовали да Панта не поседује исправе и да је без докумената прешао границу, Димитријев рођак га хапси и спроводи у дирекцију полиције, одакле је депортован у Југославију. Ту га је сачекао нови судски поступак у вези са случајем Панте Даскаловића. Да ли је његов одлазак у Бугарску протумачен као покушај бекства, или је он то стварно и био, нисмо у могућности да сазнамо овом приликом. Како год било, претпоставка је да је овај покушај бекства додатно наљутио народну власт јер јој се Панта Вељковић учинио као непокорни и отворени противник новог поретка.

Оптужен је, између осталог, и за тучу половином 1942. године после свађе са Даскаловић Пантом, када је дошло и до узајамних лакших телесних повреда. Вељковић је Даскаловића пријавио бугарским властима, и то у два маха, прво у јулу, а затим у октобру 1942. године, са тврдњом да је повезан са организацијом Драже Михаиловића. Због тога је ухапшен и интерниран у Бугарску, где је и умро. Оптуживао је и за сарадњу са бугарском окупационом војском, да је оптуживао одређене грађане да су сарађивали са Пантом Даскаловићем у циљу побуне против

41 ИАП, ОНОП, кут. 12, Допис СНО среза Нишавског Команди места Кбр. 789 од 15. марта 1945.

бугарске окупационе власти итд.⁴² Из сведочења се може приметити да од овога скоро ништа није тачно. Са дотичним Пантом Даскаловићем јесу се потукли након свађе у кафани, али по сведочењу његовог брата Цветана Даскаловића, Панта Даскаловић био је интериран у Бугарску због тога што је псовао бугарске војнике, који су му одузели месо тек заклане свиње. Што се тиче осталих који се помињу у списку као сарадници Панте Даскаловића, чињеница је да нико није ухапшен од стране бугарских окупатора. Иако их је Панта Вељковић окарактерисао као припаднике и симпатизере организације Драже Михаиловића, то новој, комунистичкој, власти није сметало да прекрије и да натовари као терет Панти Вељковићу. „У име Народа” Врховни суд Народне републике Србије доноси пресуду да је Панта Вељковић крив и да се осуђује на дванаест година робије уз принудни рад, на пет година губитка грађанских и политичких права, сем родитељских.⁴³ Да иронија буде још већа, суд је заседао у његовој претходно конфискованој кући. Након жалбе његове супруге, Врховни суд је својим решењем Кж. 509/46 ванредно ублажио изречену казну, преиначивши је на осам година робије, што је осуђеник издржавао у Казнено-поправном дому у Нишу. Панта Вељковић, трговац из Пирота, један од најимућнијих грађана, умро је 16. марта 1965. године.⁴⁴

Ово су само два карактеристична примера конфискације имовине у Пироту. Према извештају Управе народних добара Окружног народног одбора Пирот из јануара 1946. године у округу по судским пресудама извршена је конфискација и секвестрација имовине над 283 лица. Секвестрирана је имовина четрнаест лица јеврејског порекла, који се из познатих разлога више никада нису вратили у Пирот. У том периоду остало је да се још за тридесет и једно лице (окарактерисано као „народни непријатељи”) изврши попис имовине. Према овом извештају, конфисковане су 32 зграде, а секвестрирано 70. Конфискованих пољопривредних поседа било је укупно 60 хектара, 85 ари и 77,5 квадрата. Секвестрираних пољопривредних поседа било је 94 хектара, 22 ара и 2 квадрата. Конфискованих шумских поседа било је укупно 9 хектара, 91 ар и 46 квадратних метара, а секвестрираних 6 хектара, 52 ара и 9 квадратних метара.⁴⁵

42 ИАПи, ВСП, кут. 4, Оптужница Окружном суду у Пироту, Кбр. 912/45 од 10. маја 1946.

43 ИАПи, ВСП, кут. 4, Пресуда Врховног суда КЖ – 1073/46 од 27. јуна 1946.

44 ИАПи, Црква Пресвете Богородице, књ. 1, Матична књига рођених 1878–1890 (напомена).

45 ИАПи, ОНОП, кут. 36, Извештај Управе народног добра бр. 25 од 15. јануара 1946.

CONFISCATION OF PROPERTY FROM “ENEMIES OF THE PEOPLE” IN THE CITY OF PIROT

Summary:

In order to establish a socialist order after World War II, modeled on the Soviet Union, and to create a material foundation, that is, a new form of property, the fundamental human right to life was often violated.

In the course of its development, the socialist-communist system, while forming this material basis, enacted a series of legal measures, the most important of which were laws on confiscation, agrarian reform, and nationalization. This paper examines the confiscation of property from the so-called “enemies of the people” in the city of Pirot, presenting three case studies as representative examples.

Panta Veljković, a merchant from Pirot, was sentenced to one year of forced labor, the loss of civil rights for two years, and the confiscation of part of his property because he had hidden 200 kilograms of sugar in his attic and failed to report it to the competent authorities, despite being aware of the legal consequences.

Svetozar Misirlić, a descendant of a prominent and respected local family, was a successful hotelier and president of the municipality. A man of imposing physique and impetuous temperament, he was one of the most controversial figures in the Pirot bazaar in the twentieth century. His name is most often associated with the linden tree-lined promenade along the Nišava River, but also with his extrajudicial execution by communist authorities in Pirot in September 1944.

Dimitrije Mladenović – Mita Gaga, one of the most prominent citizens of Pirot in the twentieth century, was a merchant, industrialist, senator, and Member of Parliament in the Kingdom of Yugoslavia. He was the founder of the “Tigar” factory and the “Temac” hydroelectric power plant. Accused by the communist authorities of collaboration with the occupier during the war, he was found guilty and sentenced to death, a sentence later commuted to ten years’ imprisonment on appeal. The sentence also included the confiscation of his property, resulting in the transfer of his ownership shares in Tigar and the Temac hydroelectric power plant to the state.